

Отже, відшкодовуючи моральну шкоду із ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе», суди правильно керувалися тим, що на час виникнення у позивача права на відшкодування моральної шкоди, тобто з 15 квітня 2008 р., діяла норма ст. 237-1 КЗпП, на підставі якої моральна шкода повинна бути відшкодована працівнику роботодавцем (*постанова від 18 квітня 2012 р. № 6-26 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ПРАКТИКУ
ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРИ ВИРІШЕННІ СПОРІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ
ІЗ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН
ВІД 27 ВЕРЕСНЯ 2012 Р. № 10-1393/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 360-7 ЦПК доводжу до Вашого відома, що Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах прийнято ряд постанов у справах, що виникають із кредитних правовідносин, та сформульовано обов'язкові для всіх судів України правові позиції.

1. За положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК припинення поруки в разі зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, унаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презумується. У цьому разі звернення до суду з позовом про визнання договору поруки припиненим не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору.

З огляду на загальні засади цивільного законодавства та судочинства права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівність про-

цесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12–15, 20 ЦК, статті 3–5, 11, 15, 31 ЦПК) можна зробити висновок про те, що у разі невизнання кредитором права поручителя на припинення зобов'язання за договором поруки, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК (про визнання договору поруки припиненим, про визнання поруки такою, що припинена).

Крім того, законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом.

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього: збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає, зокрема, у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення, розширення змісту основного зобов'язання щодо дострокового повернення кредиту та плати за користування ним, що є підставою для визнання договору поруки припиненим (*постанови від 21 травня 2012 р.: № 6-69 цс 11, № 6-18 св 11, № 20 цс 11, № 88 цс 11*).

2. Згідно із ч. 4 ст. 559 ЦК порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами (ч. 1 ст. 252 ЦК).

Разом з тим із настанням певної події, яка має юридичне значення, законодавець пов'язує термін, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати (ч. 2 ст. 251 та ч. 2 ст. 252 ЦК).

З договору поруки вбачається, що в ньому не встановлено строку, після якого порука припиняється, а умова договору поруки (п. 11) про його дію до повного виконання боржником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення дії поруки, оскільки суперечить ч. 1 ст. 251 та ч. 1 ст. 252 ЦК, тому в цьому разі підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 ЦК про те, що порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Крім того, у кредитному договорі строк виконання основного зобов'язання чітко визначений — строк повного погашення кредиту є 20 серпня 2009 р. (п. 1.4).

За таких обставин у ПАТ КБ «ПриватБанк» виникло право пред'явити вимогу до поручителя про виконання порушеного зобов'язання боржника щодо повернення кредиту, починаючи з 20 серпня 2009 р., протягом наступних шести місяців. Таку вимогу до поручителя банк пред'явив лише 18 жовтня 2010 р., тобто вже після спливу встановленого ч. 4 ст. 559 ЦК шестимісячного строку (*постанови від 18 липня 2012 р. № 6-78 цс 12, від 21 травня 2012 р. № 6-48 цс 11, від 23 травня 2012 р. № 6-33 цс 12*).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 553 ЦК за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

Згідно з ч. 2 ст. 1054 та ч. 2 ст. 1050 ЦК у разі якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами, то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Згідно з ч. 4 ст. 559 ЦК порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Встановивши, що за кредитним договором, укладеним до 25 квітня 2015 р., позичальник з листопада 2008 р. припинив внесення щомісячних платежів щодо повернення кредиту, а пред'явлена банком у лютому 2009 р. вимога до позичальника про дострокове повернення частини позики останнім не виконана, та що банк пред'явив таку ж вимогу в березні 2009 р. до двох поручителів, а у квітні 2009 р., тобто в межах встановленого законом шестимісячного строку, звернувся із зазначеним позовом до суду, суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що порука поручителів не припинилася (*постанова від 21 травня 2012 р. № 6-68 цс 12*).

4. За положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

До припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

Таким чином, у зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповідної умови в договорі поруки, не дає підстав покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежаще виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком.

Отже, висновок суду про те, що ч. 1 ст. 559 ЦК не передбачає припинення поруки внаслідок збільшення розміру відповідальності поручителя, є помилковим (*постанова від 18 червня 2012 р. № 6-73 цс 12*).

5. Кредитним договором передбачена можливість зміни розміру відсоткової ставки. Проте кредитор зобов'язаний повідомити позичальника про намір підвищити процентну ставку не пізніше, ніж за десять днів до дати початку її застосування, а також запропонувати для укладення відповідну додаткову угоду. У разі якщо позичальник погодиться із зміненним розміром процентної ставки, він зобов'язаний протягом п'яти днів підписати запропоновану кредитором додаткову угоду про внесення змін до кредитного договору та повернути її до банку. У разі якщо позичальник не погодиться із запропонованим кредитором розміром процентів, позичальник зобов'язаний протягом п'яти днів повернути кредитору заборгованість з кредиту, сплатити нараховані проценти, пеню та можливі штрафні санкції в повному обсязі.

У зазначений строк позичальник не підписував додаткову угоду до кредитного договору стосовно збільшення процентної ставки, оскільки не був повідомлений про пропозицію кредитора, а здійснював поточні платежі згідно із передбаченим кредитним договором графіком за 12 % ставкою, вносячи в каси банку більші за розміром суми для дострокового погашення кредитної заборгованості. Копії квитанцій підтверджують той факт, що позичальник не міг знати про зміну процентної ставки, оскільки в них не зазначається відсоткова ставка.

Крім того, листування позичальника з банком свідчить про те, що позичальник повідомлень від банку про збільшення процентної ставки за новою відсотковою ставкою не отримував, тому положення ч. 2 ст. 642 ЦК не підлягає застосуванню, оскільки банк, змінюючи в односторонньому порядку процентну ставку, не повідомив про це позичальника, що призвело до порушень п. 2.6 кредитного договору та ч. 4 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» (*постанова від 04 липня 2012 р. № 6-58 цс 12*).

6. Згідно з ч. 1 ст. 651 ЦК зміна договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Судом встановлено, що рішення про збільшення розміру процентів прийнято банком 05 січня 2009 р., тобто до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку», відповідно до якого встановлений дого-

вором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку.

Відповідно до абз. 4 ч. 4 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» про зміну відсоткової ставки за споживчим кредитом споживач повідомляється кредитором письмово протягом семи календарних днів з дати її зміни.

Судом також встановлено, що датою зміни розміру процентів за кредитним договором банком визначено 01 лютого 2009 р., про таку зміну банк повідомив позивачку рекомендованим листом ще на початку січня 2009 р., тобто до дати зміни розміру процентів.

Отже, банк, прийнявши рішення про збільшення розміру процентів за кредитним договором відповідно до умов договору й до набрання чинності Законом, яким встановлено заборону збільшення банком розміру процентів в односторонньому порядку, повідомив про це позивачку в передбачений Законом України «Про захист прав споживачів» строк, тому порушень закону з боку банку немає (*постанова від 23 травня 2012 р. № 6-38 цс 12*).

7. Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання його стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1–3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу саме в момент вчинення правочину.

Згідно з ч. 1 ст. 638 та ч. 1 ст. 640 ЦК договір є укладеним з моменту досягнення в належній формі згоди з усіх істотних умов договору.

На підставі ч. 2 ст. 640 ЦК у разі, якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання майна або вчинення певної дії.

Законодавець пов'язує момент укладення договору з моментом передання грошей у випадку укладення договору позики (ст. 1046 ЦК). Однак кредитний договір, спір щодо якого вирішено у справі, є укладеним з моменту досягнення його сторонами у письмовій формі згоди з усіх істотних умов договору.

Судом встановлено, що банк і позичальник уклали кредитний договір у письмовій формі, як вимагається ч. 1 ст. 1055 ЦК. Пунктом 1.2 цього договору було передбачено, що кредит надається банком позичальнику готівкою з відкритого для цієї мети на його ім'я позичкового рахунка. Також судом встановлено, що банк перерахував на його позичковий рахунок обумовлену кредитним договором грошову суму, яку та того ж дня зняла з рахунка.

Отже, посилання позичальника на те, що грошей з відкритого на її ім'я позичкового рахунка вона не знімала, не може бути підставою для визнання кредитного договору та укладених у подальшому додаткових до нього договорів недійсними, оскільки кредитний договір є укладеним з моменту досягнення його сторонами в письмовій формі згоди з усіх істотних умов договору, а дії щодо зняття грошей з рахунка стосуються його виконання, а не

укладення, тоді як правове значення для вирішення питання про визнання кредитного договору недійсним має додержання його сторонами вимог закону саме при його укладенні, а не виконанні (*постанова від 11 липня 2012 р. № 6-63 цс 12*).

8. Відповідно до ст. 17 ЦПК сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом. Рішення третейського суду може бути оскаржено в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Статтею 5 Закону України «Про третейські суди» передбачено, що юридичні та (або) фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону.

Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

Згідно з ч. 1 ст. 12 Закону України «Про третейські суди» третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. На час виникнення спірних правовідносин Закон не містив заборони на укладення третейської угоди.

Рішенням Конституційного Суду України від 10 січня 2008 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців 7, 11 ст. 2, ст. 3, п. 9 ст. 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) визнано, що відповідно до чинного законодавства підвідомчий суду загальної юрисдикції спір у сфері цивільних і господарських правовідносин може бути передано його сторонами на вирішення третейського суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 17 ЦПК, ст. 12 ГПК, ст. 6 Закону України «Про третейські суди»), оскільки, гарантуючи право на судовий захист з боку держави, Конституція України водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захистити свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 5 ст. 55 Конституції України). Це конституційне право не може бути скасоване або обмежене (ч. 2 ст. 22, ст. 64 Конституції України).

Відтак, не можна погодитися з висновками суду щодо задоволення позовних вимог та визнання недійсним п. 6.2 договору про надання невідновлюваної кредитної лінії, який містить умову про третейський розгляд спорів (*постанова від 06 червня 2012 р. № 6-50 цс 12*).

9. Відповідно до статей 355, 356 ЦК майно, яке знаходиться у власності двох або більше осіб — співвласників, належить їм на праві спільної влас-

ності і є їх спільним майном. Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві спільної власності є спільною частковою власністю, а без визначення часток — спільною сумісною власністю. Ознакою права спільної власності є множинність суб'єкта та єдність об'єкта.

Судами встановлено, що на момент укладення договору іпотеки нежитлові приміщення загальною площею 1 032,3 кв. м, які передавались в іпотеку, знаходились у підвалі, на першому поверсі та антресолях першого поверху багатоквартирного будинку і згідно з реєстраційним посвідченням БТІ та довідкою-характеристикою БТІ право власності іпотекодавця складало $13/100$ частин будинку.

За загальним правилом власник самостійно розпоряджається своїм майном (ч. 1 ст. 316, ч. 1 ст. 319 ЦК).

Тобто власник майна має право самостійно вирішити питання про передачу цього майна в іпотеку, отримання згоди від будь-якої особи на розпорядження своєю власністю в такий спосіб законом не вимагається.

Зазначений висновок ґрунтується як на нормах статей 316, 319, ч. 2 ст. 583 ЦК, так і на абз. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», відповідно до якого предметом іпотеки може бути нерухоме майно, зареєстроване в установленому порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом. Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про іпотеку»).

Розпорядження ж об'єктом спільної власності (часткової чи сумісної) має свої особливості. Згідно зі ст. 358 ЦК право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їх згодою.

Проте судом встановлено, що нежитлові приміщення, які є предметом іпотеки та складають $13/100$ частин багатоквартирного житлового будинку, конкретно визначені й відокремлені від решти $87/100$ частин, що є самостійними об'єктами права власності — приватизованими квартирами, які окремо обліковуються в органах БТІ, тому визнання іпотечного договору недійсним не відповідає вимогам закону (*постанова від 23 травня 2012 р. № 6-37 цс 12*).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.